

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Донецькому державному
університеті внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Кучинської
Оксани Петрівни на дисертацію
Нирки Єлизавети Олександрівни
«Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
Право**

Актуальність теми дисертації.

Однією із ефективних слідчих (розшукових) дій ідентифікаційного характеру, є пред'явлення для впізнання. Так, пред'явлення для впізнання є одним ефективних засобів отримання доказів у кримінальному провадженні. Основу цієї слідчої (розшукової) дії складає відображення у свідомості людини навколишнього світу. Процес відображення у криміналістиці розглядається як процес отримання інформації. Відповідно, актуальним є питання щодо можливих шляхів отримання, перетворення, втрати та спотворення відповідної інформації, її дослідження та оцінки. Пред'явлення для впізнання в системі слідчих (розшукових) дій має особливе значення, хоча його проведення не є обов'язковим. З огляду на слідчу практику, іноді пред'явлення особи для впізнання є головною слідчою (розшуковою) дією, за результатами якої цілковито викривається особа, винна у кримінальному правопорушенні.

Процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання, зокрема його підстави та умови, передбачений відповідними положеннями КПК України. Проте, норми статей 228-231 КПК України містять у різному викладі обов'язкові вимоги щодо підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової). Правове регулювання проведення пред'явлення для впізнання різниться в залежності від об'єкту впізнання. До того ж одним із проблемних питань, що потребує наукового дослідження, є питання щодо співвідношення

процедури пред'явлення для впізнання з тактичними особливостями проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена, з одного боку, недостатньою науковою розробленістю процесуальних і тактичних аспектів пред'явлення для впізнання, з іншого – високою практичною значущістю та необхідністю розроблення науково-обґрунтованих пропозицій стосовно вдосконалення проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

З огляду на ці обставини, необхідність науково-теоретичного аналізу процесуальних і тактичних аспектів пред'явлення для впізнання у аспекті їх відповідності сучасним потребам кримінального судочинства свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Про актуальність теми дисертаційного дослідження Є. О. Нирки, свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної наукової програми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, «Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу» (п. 5. Розд. V), затвердженого 30 травня 2019 р. в Національній академії правових наук України.

Оформлення дисертації.

Аналіз дисертації Нирки Єлизавети Олександрівни показав відсутність у роботі порушень академічної доброчесності. При використанні у дисертації наукових думок, ідей окремих науковців автором здійснено відповідні посилання на їх роботи.

За результатами вивчення дисертації та наукових публікацій можна констатувати, що дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог, написана державною мовою. Дисертація становить самостійне

дослідження, усі сформульовані в дисертації положення та висновки гуртуються на власних дослідженнях здобувачки.

Повнота викладу в наукових публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 7 наукових публікаціях, серед яких 4 – у наукових журналах та збірниках наукових праць, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та тезах 3 доповідей на науково-практичних конференціях.

Новизна результатів наукового дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що дисертація Нирки Єлизавети Олександрівни за характером і змістом розглянутих питань є науковою роботою, у якій сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних положень і практичних рекомендацій, які мають значення для удосконалення теоретичних положень і практики проведення пред'явлення для впізнання.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дістали подальший розвиток», також мають достатній ступінь обґрунтованості. Цього дисертантка досягла за рахунок вдалої постановки проблемних питань, використання загально- і конкретно-наукових методів дослідження, аналізу слідчої, судової практики, що були використані у взаємозв'язку.

Вивчений зміст дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновки про наявність елементів наукової новизни. Наукову новизну, зокрема, мають такі положення:

- 1) Дисертанткою сформульована обґрунтована пропозиція щодо удосконалення редакції ст. 228 КПК України з вказівкою на мету пред'явлення для впізнання – встановлення тотожності виявленого об'єкта, який має значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення;

- 2) Авторкою визначені чинники, лише за наявності яких стає можливим прийняття рішення щодо проведення пред'явлення для впізнання;
- 3) Удосконалено положення щодо тлумачення процесуальних вимог (приписів) до пред'явлення для впізнання, які є основою для визначення правил його підготовки і проведення;
- 4) Також удосконалено положення, що стосуються переліку та характеристики підготовчих заходів до проведення пред'явлення для впізнання; положення і рекомендації, що стосуються дотримання певного порядку дій під час пред'явлення для впізнання, який забезпечує виконання процесуальних приписів і вирішення тактичних завдань;
- 5) Також у роботі дістали подальший розвиток положення щодо визначення психологічних основ формування образів у пам'яті людини та її показань, як передумови пред'явлення для впізнання; положення щодо здійснення психологічного впливу на особу, яка буде впізнавати, як основи тактики підготовки і проведення пред'явлення для впізнання; положення щодо особливостей підготовки і проведення окремих видів пред'явлення для впізнання.

Наукова обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, їх вірогідність.

Результати дисертаційного дослідження Нирки Єлизавети Олександрівни є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується методологічною базою, опрацюванням матеріалів кримінальних проваджень, результатами анкетування співробітників правоохоронних органів, опрацюванням наукових джерел, нормативно-правових актів.

Структура дослідження обумовлена його метою і завданнями. Послідовність і оригінальність роботи (вступ, три розділи, що включають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки) дозволили Є. О. Нирці сформулювати в процесі дослідження обґрунтовані висновки і пропозиції.

Перший розділ «Сутність пред'явлення для впізнання та його мета» складається з двох підрозділів, у яких розглянуті історія формування пред'явлення для впізнання як способу отримання доказів у кримінальному процесі, загальні процесуальні вимоги та мета пред'явлення для впізнання. Авторка вірно зазначає, що пред'явлення для впізнання має давні історичні витоки. Втім, з часу його закріплення як самостійної слідчої (розшукової) дії і до сьогодні окремі її аспекти залишились без належної процесуальної регламентації. В розділі 1 звертається увага лише на окремі положення законодавства, що передбачають процедуру пред'явлення для впізнання, які разом із багатьма іншими потребують подальшого розроблення та закріплення в положеннях КПК України. Впізнання не належить до слідчих (розшукових) дій, проведення яких, відповідно до кримінального процесуального закону, є обов'язковим. Необхідність у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії кожного разу визначається особою, яка проводить досудове розслідування, відповідно до слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Слушною є думка, що загальна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою висновки одного з учасників процесу, про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність або відмінність осіб чи речей, представлених для ознайомлення, з ознаками, що збереглися в його пам'яті. Таким чином пред'явлення для впізнання сформувалося як різновид слідчої (розшукової) дії, спрямованої на безпосереднє використання в доказуванні образів в пам'яті людини, яка сприймала подію кримінального правопорушення та окремі об'єкти.

Другий розділ «Психологічні основи пред'явлення для впізнання» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто психологічні основи формування уявних образів у пам'яті людини та її показань та особливості психологічного впливу на особу, якій пред'являється об'єкт для впізнання. Так, дисертанткою вірно підкреслено, що у психологічному аспекті проведення пред'явлення для впізнання відрізняється від інших слідчих (розшукових) дій, адже воно є одним з найпотужніших засобів психологічного

впливу його учасників один на одного: взаємні впливи пов'язують слідчого, прокурора й осіб, які зведені на пред'явлення для впізнання, в єдину систему інформаційної та психологічної взаємодії, і роль слідчого, прокурора полягає в управлінні і контролі за функціонуванням цієї системи. Особливу увагу у підрозділі 2.2 авторкою приділено межах допустимого психологічного впливу, які складаються із безлічі критеріїв, серед яких у дисертації виділено наступні: 1) правовий – визначає обов'язки посадових осіб із правомірного проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення для впізнання; 2) пізнавальний – виражає цільове призначення пред'явлення для впізнання, отримання інформації про обставини кримінального правопорушення, про шуканий об'єкт; 3) тактичний – представляє дотримання криміналістичних тактичних рекомендацій для ефективного здійснення пред'явлення для впізнання; 4) етичний – висловлює необхідність поважати честь та гідність учасників пред'явлення для впізнання.

Третій розділ «Підготовка і тактика пред'явлення для впізнання» складається з чотирьох підрозділів, які присвячені дослідженню чинників, що впливають на прийняття рішення щодо пред'явлення для впізнання; підготовці, порядку та тактиці пред'явлення для впізнання; особливостям проведення окремих видів пред'явлення для впізнання. Ґрунтовною є думка авторки, що пред'явлення для впізнання не є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією в кожному кримінальному провадженні – її проведення можливе лише при наявності певних умов, які визначаються певними чинниками, які підлягають ретельному аналізу з боку слідчого (прокурора) для формування у нього внутрішнього переконання у тому, що існують належні умови суб'єктивного та об'єктивного характеру для ідентифікації об'єкта за уявним образом конкретної особи. На окрему увагу заслуговує запропонований комплекс тактичних прийомів підготовки та проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Нормативно-правову основу проведеного дослідження складають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конституція

України, рішення Європейського суду з прав людини, кримінальне процесуальне законодавство України та інших держав, Постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі нормативні акти.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці: В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, О. О. Волобуєвої, В. І. Галагана, В. І. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, Є. Д. Лук'янчикова, М. В. Салтевського, О. В. Одерія, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, В. Ю. Шепітька та ін. Також було використано широке коло джерел із проблем кримінального процесу, судової експертизи, соціології і психології.

Використанням широкої емпіричної бази дослідження, яку становлять результати вивчення матеріалів 107 кримінальних проваджень (вироків суду), в яких містилися відомості щодо проведення пред'явлення для впізнання різних об'єктів, а також результати опитування 217 співробітників слідчих підрозділів, статистичні дані Національної поліції та Генеральної прокуратури України, забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією наукової діяльності.

Аналіз представленого дисертаційного дослідження Є. О. Нирки дозволяє зробити висновок про те, що праця здобувачки носить оригінальний характер, відрізняється від інших робіт переліком питань, які досліджуються, літературними джерелами, які лягли в її основу, метою і завданнями, а також оригінальним змістом і власними висновками, які є новими або містять елементи новизни, що удосконалюють відомі положення, запропоновані іншими авторами.

Мета дисертаційного дослідження Є.О. Нирки полягала в удосконаленні на основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства і слідчо-судової практики у світлі Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод положень щодо проведення пред'явлення для впізнання.

Аналіз тексту дисертаційного дослідження дозволяє підсумувати, що мета дослідження реалізована у повній мірі. Для досягнення вищевказаної мети дисертантка вважала за необхідне виконати такі завдання: на основі аналізу історії формування пред'явлення для впізнання визначити трансформації його тлумачення, сформулювати його сучасне поняття, запропонувати удосконалення редакції ст. 228 КПК України; охарактеризувати особливості змін у процесуально-правовому регулюванні пред'явлення для впізнання законодавцем України; визначити психологічні основи формування образів у пам'яті людини та її показань, як передумови пред'явлення для впізнання; охарактеризувати психологічний вплив на особу під час підготовки і проведення пред'явлення для впізнання; визначити чинники, що впливають на прийняття рішення щодо проведення пред'явлення для впізнання; визначити підготовчі заходи до пред'явлення для впізнання; сформулювати рекомендації щодо дотримання певного порядку у пред'явленні для впізнання і застосуванні тактичних прийомів; охарактеризувати особливості окремих видів пред'явлення для впізнання.

Методика дослідження включає цілу низку як загальнонаукових, так і специфічних методів дослідження, що дало авторці можливість логічно і послідовно викласти матеріал, розкрити із максимальною повнотою проблемні питання та надати своїм висновкам переконливої аргументації. Використані методи дослідження допомогли авторці сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною.

Так, методологічну основу дисертаційного дослідження склали загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, на підставі якого пред'явлення для впізнання розглядається як процес взаємодії та взаємного психологічного впливу кількох учасників кримінального провадження. Також як науковий інструмент дослідження використано: методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія тощо) – при дослідженні нормативних

актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, точок зору авторів з окремих питань, що входять у предмет дослідження (розділи 1, 2, 3); системно-структурний метод – при розгляді пред’явлення для впізнання як певної системи психологічної взаємодії, при визначенні порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії, виконанні організаційних, психологічних і засвідчувальних дій (підрозділ 1.2., розділ 3); історико-правовий метод – при здійсненні аналізу історії формування пред’явлення для впізнання, як способу отримання доказів у кримінальному процесі, трансформації її тлумачення (підрозділи 1.1., 1.2.); порівняльно-правовий метод – при аналізі норм кримінального процесуального законодавства України та інших країн (розділи 1, 2, 3); соціологічні методи (опитування, експертні оцінки) – для збору додаткової інформації про особливості прийняття рішення щодо пред’явлення для впізнання (розділ 3).

Практичне значення результатів дослідження.

Отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані у: – законотворчій діяльності – під час удосконалення чинних і розробки нових нормативно-правових актів; правозастосовній діяльності – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій щодо проведення пред’явлення для впізнання у кримінальних провадженнях.

Практичне значення результатів дослідження полягає також в тому, що результати дисертаційного дослідження впровадженні в науково-дослідну сферу – для подальшого розв’язання проблемних питань та проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на розвиток кримінального процесу та криміналістики (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 14 березня 2025 р.); в освітній процес – під час підготовки підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів, тестових завдань і дидактичних матеріалів з таких

дисциплін як: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації слідчих (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 14 березня 2025 р.).

Як і будь-яка робота дисертаційного рівня, дане наукове дослідження не позбавлено **окремих дискусійних положень**:

1. У дисертаційній роботі приділено достатньо уваги процесуальним особливостям пред'явлення для впізнання, підготовці і тактиці пред'явлення для впізнання. Робота тільки виграла б, аби дисертантка приділила увагу питанню щодо можливих порушень прав людини (упізнаваної особи, упізнавача та інших учасників) у ході проведення такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення для впізнання та дослідженню процесуальних гарантії забезпечення прав людини у ході пред'явлення для впізнання.

2. У даній науковій роботі було б доцільно зробити акцент на дослідженні місця пред'явлення для впізнання, як слідчої (розшукової) дії, у системі інших доказів (доказове значення); ролі пред'явлення для впізнання при збиранні і перевірці доказів; проблемам оцінки результатів пред'явлення для впізнання, наприклад, в контексті обґрунтованості підозри.

3. На стор. 22 дисертації у рубриці «вперше» авторка зазначає, що одним із пунктів новизни є те, що нею «визначені чинники, лише за наявності яких стає можливим прийняття рішення щодо проведення пред'явлення для впізнання». З зазначеної редакції неможливо зрозуміти в чому полягає саме новизна вперше, що саме авторка нового запропонувала, чи це стосується виключно висвітлення теоретичних підходів чи якихось нових положень внаслідок проведеного дослідження.

4. На с.199-200 дисертації авторка звертає увагу на актуальність і необхідність дослідження особливостей пред'явлення для впізнання речей, обмежившись лише двома абзацами в змісті дисертації. Вважаємо, що

дисертаційне дослідження тільки б виграло від того якщо б авторка провела більш детальне дослідження саме цього виду пред'явлення для впізнання.

Вищевказані зауваження в більшості несуть дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку даного дисертаційного дослідження.

Загальний висновок по дисертації

Дисертація Нирки Єлизавети Олександрівни «Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Єлизавета Олександрівна Нирка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України**

Оксана КУЧИНСЬКА